

EL CONEIXEMENT DEL LLEGENDARI DE LA VILA JOIOSA EN L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA

Alumne/a: Marta Soriano Tomàs

Tutor/a: Vicent Vidal Lloret

Treball fi de màster

Màster en Professorat d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació
Professional i Ensenyament d'Idiomes

Universitat d'Alacant

Curs 2016/2017

ÍNDIX

1.	INTRODUCCIÓ	3
1.1.	<i>Justificació</i>	3
1.2.	<i>Objectius</i>	4
1.3.	<i>Metodologia</i>	5
1.4.	<i>Context</i>	6
2.	ANÀLISI	9
2.1.	<i>Dades de la mostra</i>	9
2.2.	<i>Resultats de coneixement del llegendari</i>	13
2.3.	<i>Fonts d'aprenentatge</i>	19
2.4.	<i>Versions del llegendari</i>	22
3.	CONCLUSIONS	33
4.	REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	35
5.	ANNEX.....	36
5.1.	<i>Enquesta de coneixement del llegendari de la Vila Joiosa</i>	36

1. INTRODUCCIÓ

1.1. *Justificació*

El present treball d'investigació és fruit del meu interès per analitzar una problemàtica d'aula relacionada amb la literatura popular. Actualment, a causa del progrés que hi ha hagut en la societat, els hàbits i els costums han canviat. No fa molt de temps, l'entreteniment dels xiquets consistia a escoltar com l'àvia els explicava contes, rondalles, llegendes, endevinalles...; jugar al carrer amb els companys mitjançant jocs populars que aprenien allí mateix; o escoltar les dones de casa cantar cançons, enganxoses, que no podien treure's del cap en tot el dia. Tot açò ha anat canviant, la revolució tecnològica, el procés de globalització, el ritme de la vida moderna i les influències exteriors entre altres aspectes, han fet que aquesta font de cultura vaja perdent importància. És per això que la institució educativa ha de pal·liar aquest problema i donar cabuda a la literatura popular a les aules. És cert, que d'una manera molt reduïda, aquesta es tracta a 1r d'ESO. En el currículum d'aquest curs apareixen algunes manifestacions populars com a continguts específics per als blocs 1 (escoltar i parlar) i 2 (llegir i escriure), com són les rondalles, els contes, les cançons, les endevinalles, els embarbussaments, les frases fetes, etc¹. De tota manera, trobe que no és suficient per acostar als més menuts a aquest art literari, que al cap i a la fi, reflecteix el nostre imaginari col·lectiu, i que ajuda a l'alumnat a crear una identitat, fent que se senten part d'un poble, d'una cultura, d'una societat. És a partir de tota aquesta problemàtica, que pren sentit aquest treball d'investigació: analitzar el coneixement dels alumnes del patrimoni oral del seu propi poble, especialment pel que fa al gènere de les llegendes. La definició i les característiques d'aquest gènere han sigut les causants d'haver realitzat aquesta tria. Carme Oriol (2002: 69-70) defineix la llegenda d'aquesta manera:

La llegenda és un relat que se situa en el mode fabulós (submode numinós), ja que narra fets extraordinaris que s'insereixen en el sistema de creences de la comunitat que els explica. La llegenda és susceptible de ser presa com a certa, és a dir, té aparença de realitat i, per tant, és creïble. La base real sobre la qual es formen les llegendes fa que aquests relats reflecteixin les característiques socials, geogràfiques, culturals, religioses... de l'entorn més proper.

¹ Vegeu continguts específics de València: llengua i literatura en el curs 1r ESO (Blocs 1 i 2): <http://www.ceice.gva.es/documents/162640733/162655311/Valenci%C3%A0%2C%20Llengua+i+Literatura+%28ESO%29/6e9003d5-6281-4159-92fe-6c62bdc864f2>

I Josep M. Pujol (2013: 284) ho fa d'aquesta altra:

Què és una llegenda? La llegenda és un gènere del folklore narratiu dels adults que té per missió revelar l'ordre del món amb la voluntat de reglamentar la conducta humana. Pel seu valor exemplar —sinecdòtic, com he establert més amunt—, la llegenda s'ha d'arrelar en la realitat i ha de construir el report d'un fet esdevingut en el nostre temps i en el nostre lloc. La llegenda descansa obligatòriament en allò que Barthes denomina l'*effet du réel*: que almenys hi hagi il·lusió de realitat, en absència d'una constatació notarial, que per definició resulta sempre impossible. La protesta de realitat, doncs, lluny de desqualificar un relat llegendari com a folklore, el constitueix com a tal i n'és un dels trets constitutius.

Per tant, ens hem volgut centrar en aquest gènere en concret pel fet que són narracions amb una aparença més o menys històrica on l'acció sempre transcorre en un moment històric i en un indret concret i conegut per l'alumnat i açò fa molt més fàcil la seua identificació per part d'aquest col·lectiu. Amb tot açò, podrem fer evident, o no, la pèrdua de la transmissió oral intergeneracional de la literatura popular, i a més, podrem veure quin és el paper que té l'educació en la transmissió d'aquestes manifestacions artístiques.

1.2. Objectius

L'objectiu principal d'aquest treball consisteix a fer un estudi que facilite dades respecte al coneixement del llegendari de la Vila Joiosa entre l'alumnat d'educació secundària de l'IES La Malladeta. Com a objectius específics del treball podem citar: conèixer el grau de vitalitat i pervivència d'una mostra significativa del llegendari viler en l'alumnat de secundària; avaluar-ne les fonts d'aprenentatge; i analitzar si hi ha diferents versions de cada llegenda.

Les llegendes estudiades seran cinc, totes pertanyents a la localitat de la Vila Joiosa: la llegenda del Puig Campana, la de l'Olivera Grossa, la de Roca Encantada, la de les Llàgrimes de Santa Marta, i la de la Nina del Paradís. Per fer l'elecció hem partit de l'obra de Joan Borja i Sanz, *Llegendes del sud*, d'on han estat extretes.

Evidentment, a l'hora de plantejar el treball partim d'unes hipòtesis prèvies. Com ja hem apuntat, creiem que el coneixement del llegendari popular entre els joves serà reduït. A més, el més probable és que la llegenda més coneguda de tota la mostra per part de l'alumnat siga la del Puig Campana, ja que és la més estesa entre els pobles de la comarca, i a més, es troba ambientada en la muntanya que es pot admirar des de qualsevol indret del poble. Per contra, la llegenda menys coneguda segurament serà la de la Nina del Paradís, ja que s'ambienta en una platja, la del Paradís, que es troba a les

afores del poble. A més que es troba protagonitzada per diversos personatges corresponents als monticles de la Nina, del Bell Puig i de la Moratella, també a les afores del poble i potser per això menys coneguts per l'alumnat. Pel que fa a les fonts de coneixement de les llegendes, creiem que, en línies generals, tant la família com el centre educatiu seran els principals transmissors del llegendari, pel fet obvi que són els dos principals transmissors de coneixement i difusors de cultura dels xiquets. I per últim, pensem que la gran majoria dels alumnes contaran més o menys les mateixes versions de cada llegenda, a excepció de la del Puig Campana, que probablement tindrà molta més varietat, pel mateix motiu que he citat anteriorment.

1.3. *Metodologia*

Aquesta investigació es basa, en primer lloc, en un treball de camp per a obtenir les dades quantitatives i qualitatives a partir d'una enquesta anònima i de caràcter voluntari. En segon lloc, en analitzar els resultats obtinguts i finalment en extraure unes conclusions, amb la comparació d'aquestes dades amb les hipòtesis prèvies. El treball de camp ha sigut efectuat en un període de temps de tres setmanes més o menys, del 7 al 24 de març de 2017.

L'enquesta² està composta per un apartat inicial on es demanen algunes dades personals dels alumnes, com són el sexe, l'edat, la llengua materna (L1), el curs i el grup al qual pertanyen, el programa lingüístic al qual estan adherits, i els municipis de residència i d'origen. A més, està formada per sis preguntes amb respostes completament obertes. Les cinc primeres demanen l'explicació de les cinc llegendes triades mitjançant l'acompanyament d'una il·lustració representativa de cada llegenda i el títol de cadascuna inserida en l'enunciat de cada pregunta. L'última pregunta, la sis, demanava als alumnes que explicaren alguna altra llegenda que saberen, que pot ser tant de la Vila Joiosa com d'un altre poble de la comarca.

Quant al mostratge, hem de dir que és representatiu respecte al total d'alumnes de secundària del centre, ja que equival a un 30,05%, és a dir, hem fet un total de 165 enquestes de 549 alumnes d'ESO que hi ha a l'IES La Malladeta. Cal dir que han estat emplenades individualment per l'alumnat i recollides per l'enquestador quan han sigut concloses. A més, s'ha de fer esment al fet que abans de fer l'enquesta, els alumnes rebien unes indicacions prèvies no condicionants a les respostes, com són la definició de

² Vegeu Annex: Enquesta de coneixement del llegendari de la Vila Joiosa

llegenda, en el cas que no saberen què és, a més de dir-los que no es preocuparen si no sabien respondre, ja que no es tractava d'un examen, però que era important que escrigueren tot allò que recordaren, ja que tot i que no saberen l'argument complet, era completament vàlid explicar tot allò que els venia a la ment, tot i que només foren alguns detalls, com per exemple, el nom dels personatges de la llegenda.

1.4.Context

En aquest treball d'investigació ens centrarem en un sector molt concret, els alumnes de secundària de l'IES La Malladeta, que es troba a la localitat de la Vila Joiosa (capital de la comarca de la Marina Baixa i territori on el valencià és la llengua predominant). Té prop de 40 anys d'història i va ser el primer institut de la comarca. Concretament, se situa a l'Av. Diputada Àngela Llinares, 1, al costat del barri del Pati Fosc. Avui dia compta amb un total de 942 alumnes: el 64% provinents dels diversos centres d'Educació Primària de la localitat (majoritàriament dels CP La Hispanitat, Mare Nostrum i Doctor Esquerdo, tots adscrits a aquest centre); un 17% que provenen d'altres municipis de la Comunitat Valenciana; un 7% que prové de la resta d'Espanya; i un 12% que prové de l'estranger. En conseqüència, l'alumnat que ingressa en aquest centre presenta una estructura socioeconòmica diversa, tot i que la major part de les famílies pertanyen a la classe treballadora, dedicades, en la seua majoria, al sector secundari i al terciari.

En la taula següent es mostra la distribució d'alumnes i dels grups segons els estudis oferits en el centre per al curs 2016/2017:

	Diürn/Ordinari		Semipresencial		Vespertí		TOTAL					
	A	G	A	G	A	G	Alumnes			Grups		
							TOTAL	PEV	PIP	TOTAL	PEV	PIP
1r ESO	165	8					165	103	62	8	4	4
2n ESO	162	8					162	88	74	8	4	4
3r ESO	122	5					122	85	37	5	3	2
4t ESO	100	4					100	74	26	4	2	2
Total ESO	549	25					549	350	199	25	13	12
1r BAC	37	1					37	37		1	1	
2n BAC	19	1					19	19		1	1	
Total Bat. Científic	56	2					56	56		2	2	
1r BAH	30	1					30	30		1	1	

2n BAH	33	1					33	33		1	1	
Total Bat. Humanístic	63	2					63	63		2	2	
TOTAL Batxiller	119	4										
1r CFB FPB	52	4					52		52	4		4
2n CFB FPB	28	3					28		28	3		3
TOTAL FPB	80	7					80		80	7		7
1r CFM FPGM	8	2	20	1	50		78		78	3		3
2n CFM FPGM	44	2	13	1			57		57	3		3
TOTAL Cicles Grau Mitjà	52	4	33	2	50		135		135	6		6
1r CFS FPGS	29	1			3		32		32	1		1
2n CFS FPGS	27	1					27		27	1		1
Total Cicles Grau Superior	56	2			3		59		59	2		2
TOTAL CENTRE	856	42	33	2	53		942	469	473	44	17	27

Taula 1: Alumnes oficials per cursos i torns del curs escolar 2016/2017

Com podem observar, l'IES La Malladeta disposa de dos programes d'ensenyament: PEV i PIP. L'oferta dels dos està present durant tota l'ESO, que és el sector que ens interessa analitzar. Però pel que fa al Batxillerat només s'ofereix el Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV) en les dues modalitats, mentre que en la Formació Professional Bàsica i els Cicles Formatius només hi ha oferta en Programa d'Incorporació Progressiva (PIP). També podem veure que de 942 alumnes que integren el centre, 469 pertanyen al PEV i 473 al PIP. Per tant, trobem que no hi ha una gran diferència entre el total d'alumnes d'un programa i de l'altre. Tot i que si ens centrem només en els alumnes de l'ESO, podem veure que sí que hi ha una diferència notable entre el nombre d'alumnes del PEV (350) i del PIP (199).

L'IES La Malladeta compta amb 89 professors i professores. La majoria d'ells són del municipi o de pobles dels voltants, així és que la seua integració en la vida i els costums del centre és total. La gran majoria dels professors, 63, són de secundària, però també n'hi trobem 3 que provenen de Formació Professional, 13 tècnics, 1 de Religió i 9 mestres. L'edat del professorat està al voltant dels 36 i els 60 anys (sense comptar els 8 professors desplaçats o en comissió de serveis). La plantilla del centre es completa amb una educadora, dos administratius, tres conserges, el personal de neteja i de la cantina.

Quant als recursos materials amb els quals compta el centre, és important destacar que s'organitza per aules temàtiques, és a dir, que cada departament té les seues pròpies aules i per tant aquest és el que s'encarrega d'equipar-les de materials didàctics,

informàtics i de qualsevol altra índole. El centre està dotat amb quatre aules d'informàtica, tres aules de dibuix, dues de música, tres laboratoris (física, química i ciències naturals), tres aules de tecnologia, aules específiques per als Cicles Formatius i per a Formació Professional Bàsica, un pavelló esportiu, un frontó, una aula d'usos múltiples i la biblioteca. La distribució es mostra en el plànol del centre.

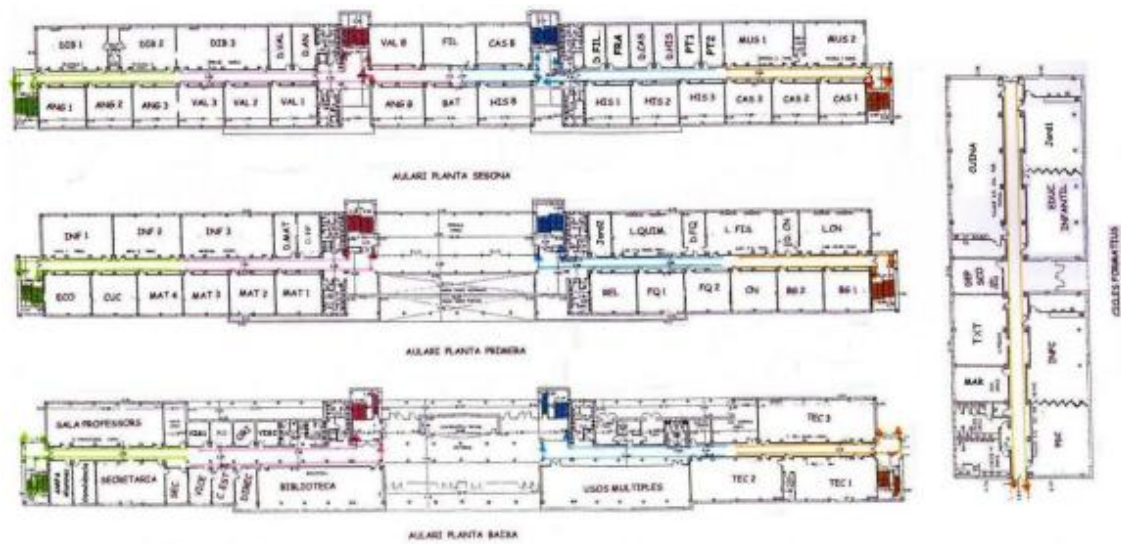

Figura 1: Plànol de l'IES La Malladeta.

2. ANÀLISI

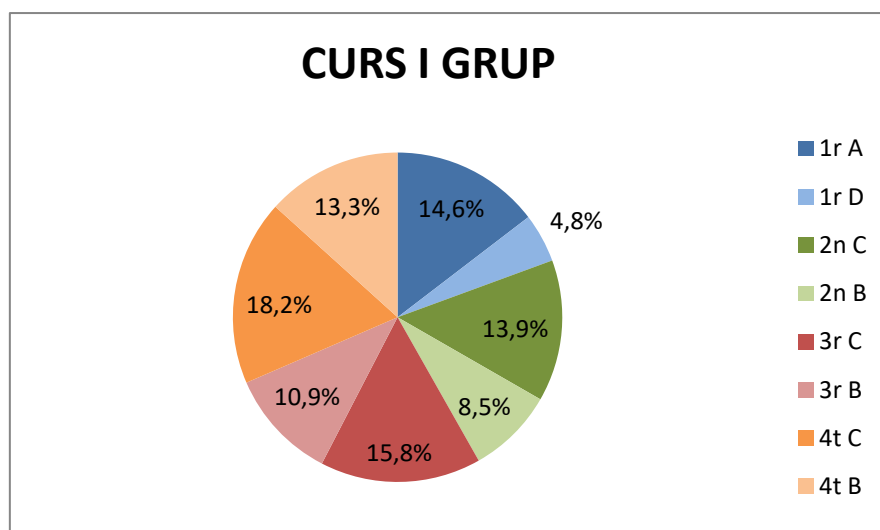
2.1. Dades de la mostra

Per poder aconseguir els diversos objectius citats anteriorment, hem d'analitzar i explicar els resultats de les enquestes realitzades i, d'aquesta manera, poder comparar-los amb les hipòtesis que consideràvem prèviament. En primer lloc ens centrarem en les dades personals que demanàvem en l'enquesta. Començarem indicant que per fer el mostratge, vam seleccionar dos grups (un de PEV i un de PIP) per cada curs de secundària (de 1r a 4t ESO):

PEV	1r A	2n C	3r C	4t C
PIP	1r D	2n B	3r B	4t B

Taula 2: Cursos i grups de la mostra

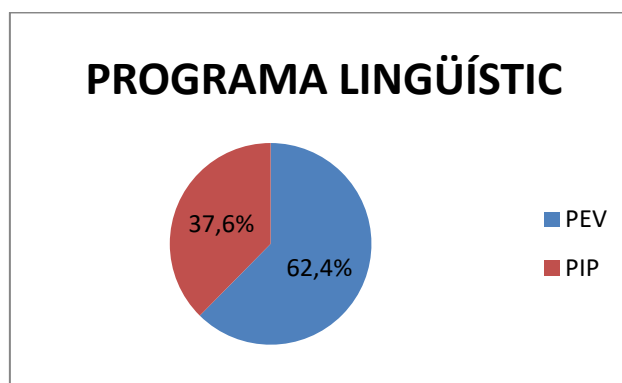
El percentatge d'alumnat en els diferents cursos i grups el podem veure en el gràfic 1. Els colors més obscurs representen als grups que cursen el Programa d'Ensenyament en Valencià, mentre que els colors clars ho fan dels grups que cursen el Programa d'Incorporació Progressiva.

Gràfic 1: Cursos i grups dels enquestats

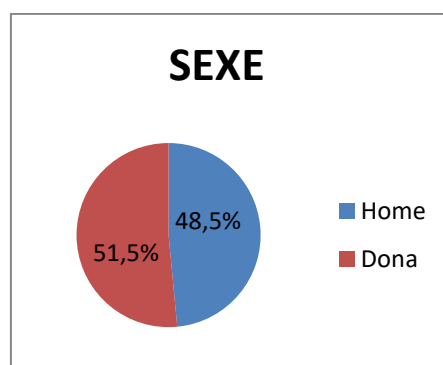
Si parem atenció, podem observar clarament, d'una banda, que el percentatge de nombre d'alumnes és major com més alt és el curs: 1r d'ESO representa un 19,4% de la mostra, 2n d'ESO un 22,4%, 3r d'ESO un 26,7% i 4t d'ESO un 31,5%. D'altra banda, podem veure que en tots els cursos ocorre que el percentatge d'alumnat és major en els grups que cursen el programa lingüístic en valencià, que els que ho fan en castellà: el

62,4% dels alumnes enquestats pertanyen al PEV, mentre que un 37,6% cursen el PIP (vegeu gràfic 2).

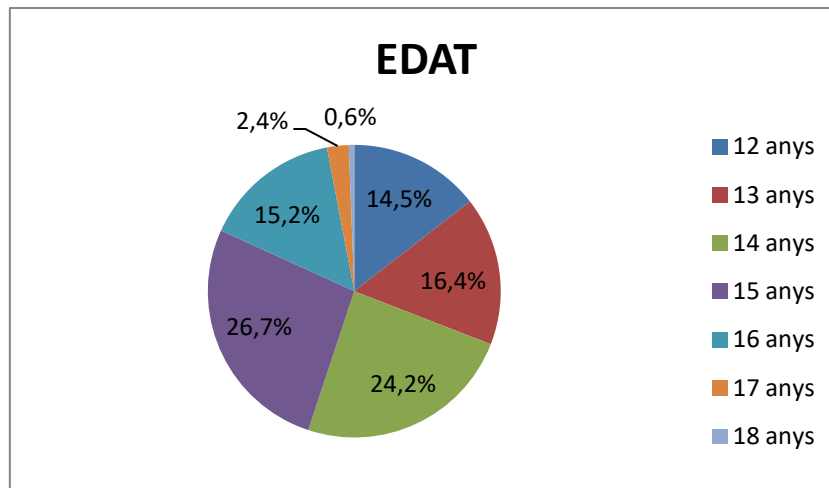
Gràfic 2: Programa lingüístic dels enquestats

Quant al sexe de l'alumnat, trobem que un 48,5% (80 alumnes) són homes i un 51,5% (85 alumnes) són dones. Per tant, podem dir que la presència d'ambdós sexes es troba representada, ja que el percentatge es troba molt igualat (veure gràfic 3).

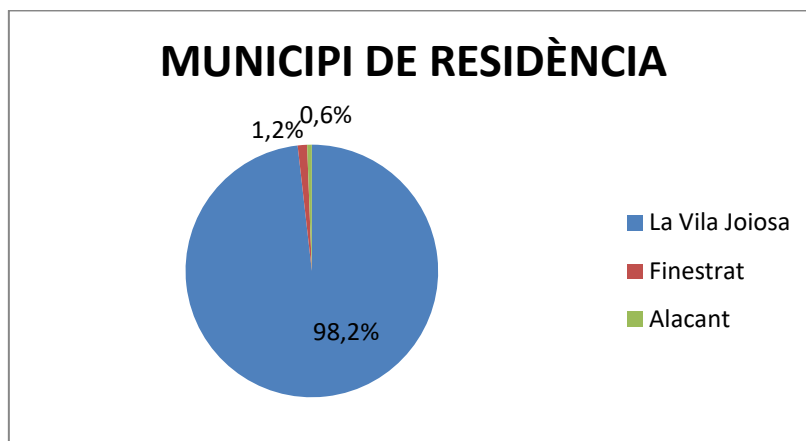
Gràfic 3: Sexe dels enquestats

Pel que fa a les edats, podem destacar que la representació més gran es troba en els alumnes de 14 anys (repartits entre 2n i 3r d'ESO) amb un 24,2%, i de 15 anys (repartits entre 2n, 3r i 4t d'ESO) amb un 26,7%. Cal destacar que encara que l'Educació Secundària Obligatoria siga ordinàriament fins els 16 anys, la mostra recull 4 alumnes amb 17 anys (que representa un 2,4% del total) i 1 alumne de 18 anys (que representa només un 0,6% de la mostra) pertanyents al curs de 4t d'ESO.

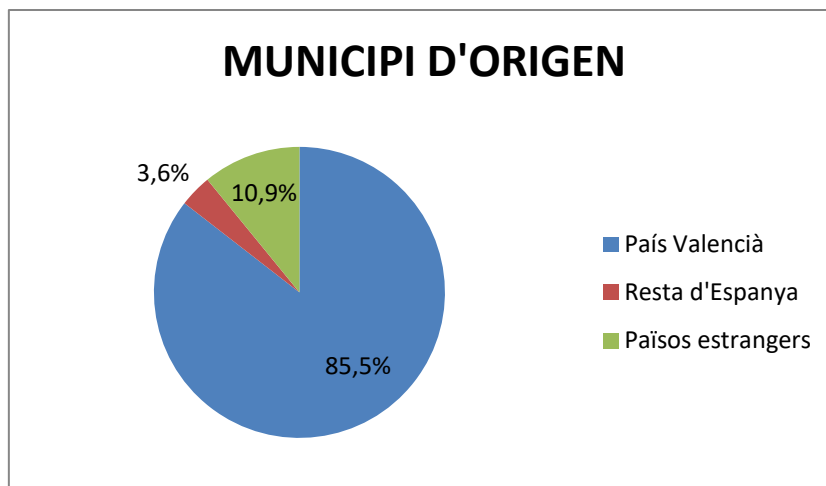
Gràfic 4: Edat dels enquestats

Quant al lloc de residència, com era d'esperar, la gran majoria de l'alumnat viu a la localitat de la Vila Joiosa, un 98,2%, però també hi ha un 1,2% que resideix a Finestrat i un 0,6% que ho fa a Alacant (veure gràfic 5).

Gràfic 5: Municipi de residència dels enquestats

Però pel que fa al municipi d'origen dels alumnes hem de dir que és molt més variat, i, per aquesta raó, dividirem la mostra en tres grups: en primer lloc els alumnes nascuts al País Valencià, en segon lloc els que ho han fet a la resta de l'estat espanyol i, per últim, un altre grup que correspon a la gent nascuda en altres països, on la llengua primera és una altra diferent del castellà i del valencià. Els resultats obtinguts han sigut els següents: un 85,5% ha nascut al País Valencià, on la gran majoria provenen de la Vila Joiosa, un 10,9% ho ha fet en localitats de la resta d'Espanya i un 3,6% correspon al tercer grup, els nascuts en països estrangers, on la majoria provenen del Marroc (veure gràfic 6 i taula 3).

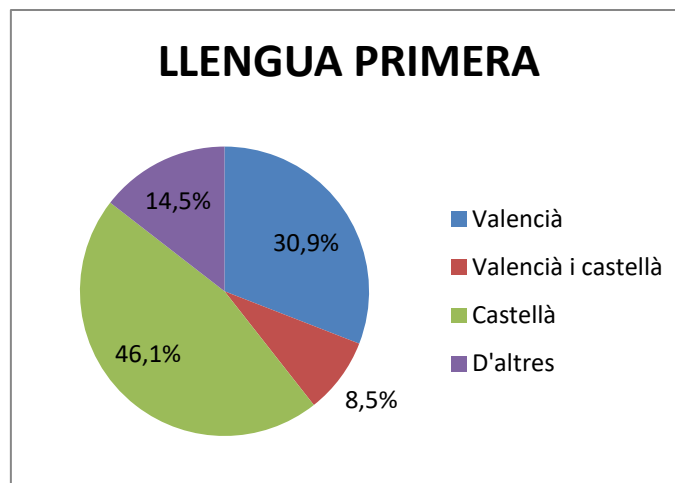

Gràfic 6: Municipi d'origen dels enquestats

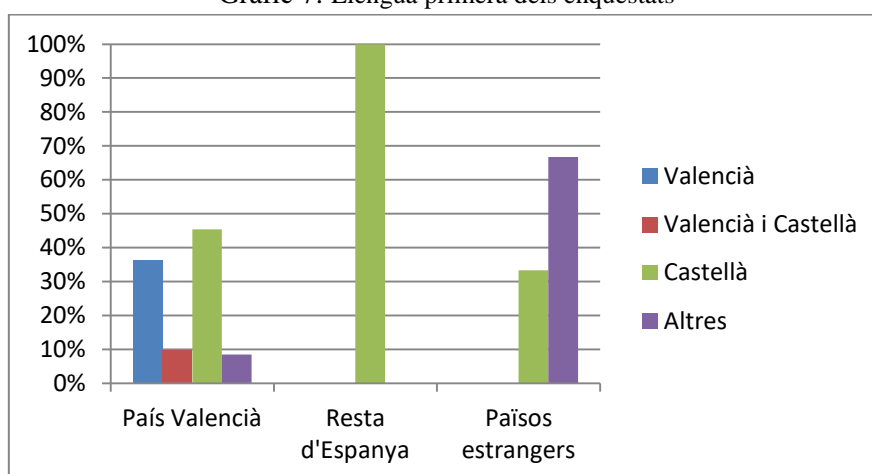
País Valencià		Resta d'Espanya		Països estrangers	
La Vila Joiosa	76,4%	Madrid	0,6%	Marroc	3,1%
Alacant	4,9%	Mallorca	0,6%	Romania	1,8%
Benidorm	1,8%	Galícia	0,6%	Colòmbia	1,2%
Orxeta	1,2%	Jaén	0,6%	Uruguai	1,2%
Alcoi	0,6%	Cadis	0,6%	Brasil	1,2%
Villena	0,6%	Càceres	0,6%	Argentina	0,6%
				Equador	0,6%
				Lituània	0,6%
				Itàlia	0,6%

Taula 3: Origen dels enquestats

En relació amb la llengua primera, hem de dir que dels 165 alumnes enquestats, quasi la meitat, 76 alumnes, tenen el castellà com a L1 (un 46,1%), 14 tenen com a L1 les dues llengües, el valencià i el castellà (8,5%), 51 alumnes tenen com a L1 el valencià (30,9%) i, per últim, 24 alumnes (un 14,5%) tenen com a llengües primeres altres llengües, com per exemple l'àrab, el romanés, el portugués, l'anglès, el búlgar, entre d'altres (vegeu gràfic 7). Pot sorprendre aquest resultat si acabem de dir que un 85,5% dels alumnes han nascut al País Valencià, però tot i això, si observem el gràfic 8, ens adonem que el percentatge de gent que té com a llengua materna el castellà (46,1%) i la gent que té el valencià o ambdues llengües (45,4%) està més o menys igualat. A més, cal tenir en compte que el 100% dels alumnes provinents de la resta d'Espanya tenen com a llengua primera el castellà i que un 33,3% dels provinents de països estrangers ho fan de països de parla castellana i per tant, aquesta és la seua llengua materna.

Gràfic 7: Llengua primera dels enquestats

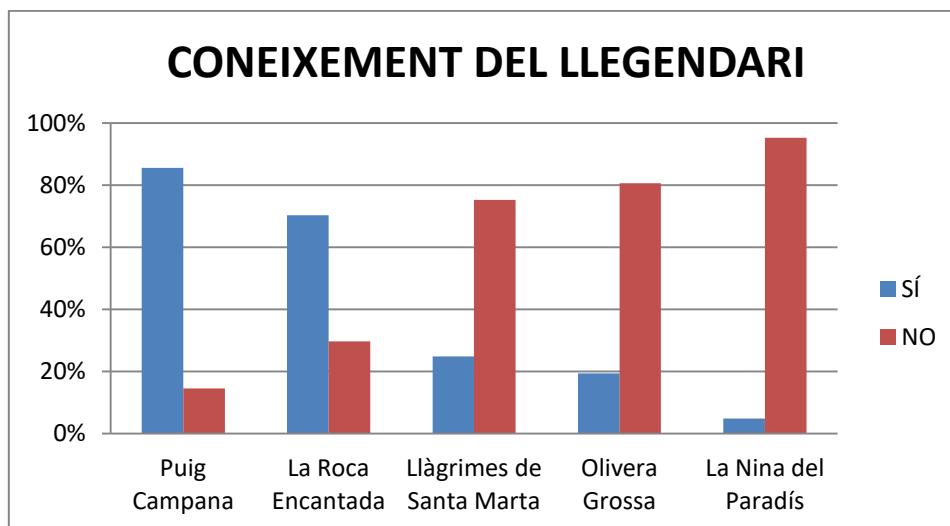
Gràfic 8: Llengua primera segons el municipi d'origen

2.2. Resultats de coneixement del llegendari

Aquest apartat el dedicarem a explicar quins són els resultats de coneixement del llegendari entre l'alumnat de secundària de La Malladeta, per veure si aquestes han perdurat i segueixen vives entre els més joves. Com ja hem explicat a la metodologia, els hi vam demanar que tot i que no se saberen l'argument sencer de les llegendes, que intentaren posar tot allò que recordaren. És per això que per fer la tria i analitzar quin alumnat té coneixement o no de cada llegenda, hem donat per bones diverses respostes incompletes pel que fa a l'argument, però que permeten entendre que les coneixen. De la mateixa manera, hem exclòs algunes respostes que semblaven completament inventades o insuficients en el cas que no donaren cap detall de la llegenda.

El primer que podem observar és que com ja havíem previst en les hipòtesis, la llegenda més coneguda entre l'alumnat de secundària és la del Puig Campana, amb un 85,5% de coneixement. La llegenda de la Roca Encantada és la segona més coneguda per part de l'alumnat amb un 70,3%. En canvi, pel que fa a la llegenda de les Llàgrimes

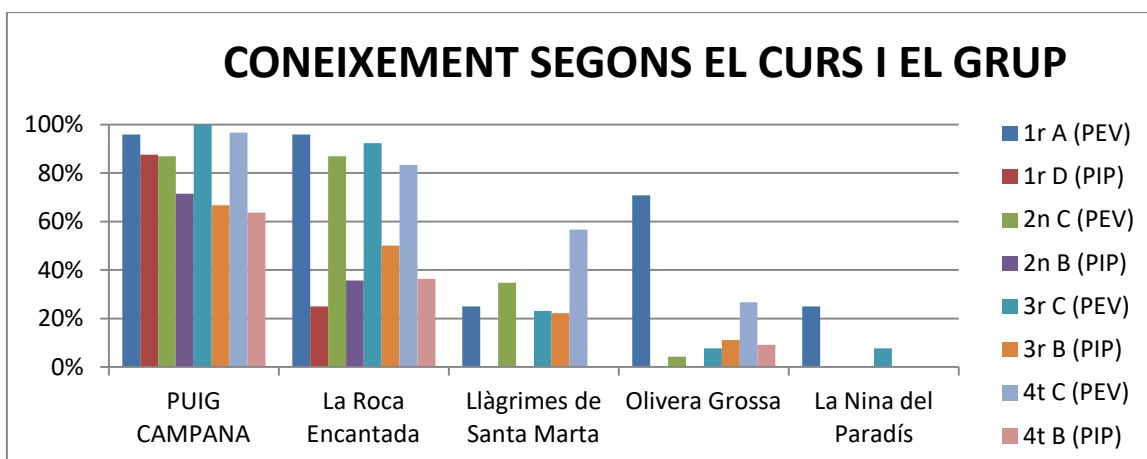
de Santa Marta, tot i ser una festivitat tan popular entre la gent del poble de totes les edats, sorprèn el fet que només un 24,8% dels alumnes coneguen l'esdeveniment llegendari que va en causar la commemoració. Pel que fa a la llegenda de l'Olivera Grossa, també cal destacar el poc coneixement que en té l'alumnat, ja que només un 19,4% dels enquestats ha sabut explicar-la. I per últim, quant a la Nina del Paradís, cal dir que és una llegenda pràcticament desconeguda per l'alumnat de secundària, ja que només un 4,8% (un total de 8 alumnes) va saber desenvolupar-la. Una observació molt important que podem fer és que, com ja havíem apuntat anteriorment, el coneixement sobre el llegendari en general, per part de l'alumnat de secundària és baix, ja que si fem la mitjana entre els alumnes que coneixen cada llegenda del mostreig i els que no les coneixen, ens adonem que un 41% de l'alumnat coneix el llegendari i un 59% no el coneix. Per tant, el número total d'alumnat que no coneix el llegendari és superior, quasi en un 20% al número total d'alumnat que sí que el coneix.

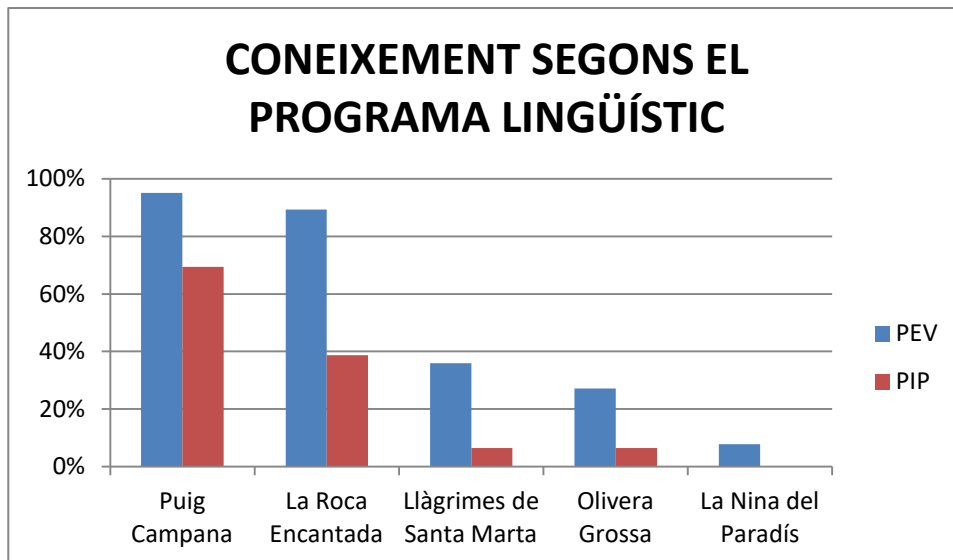
Gràfic 9: Coneixement del llegendari dels enquestats

A continuació compararem el coneixement del llegendari amb els cursos i grups per veure quin de tots és el que més coneixement té de cada llegenda proposada. Si observem el gràfic 10, ens adonem, d'entrada, del desconeixement quasi total per part de l'alumnat de la llegenda de la Nina del Paradís, fins al punt que de huit grups d'alumnes enquestats, el 100% dels alumnes de sis d'aquests n'ignoren l'existència. Tot i això hi ha un percentatge molt baix dels grups de 1r A i 3r C (els dos PEV) que sí que la coneixen. En referència a la llegenda de l'Olivera Grossa es pot destacar que el coneixement és baix, a excepció del grup de 1r A que destaca d'una manera molt accentuada per sobre la resta i sobrepassa el 70%. Més avant veurem que açò té una

explicació, ja que aquest grup ha treballat aquesta llegenda a classe. Quant a la de Llàgrimes de Santa Marta, podem observar que, en general hi ha un gran desconeixement de la llegenda, tot i això, el grup de 4t C destaca per damunt la resta amb un 56,7% d'alumnes que la coneixen. Pel que fa a la llegenda de la Roca Encantada, podem veure clarament una gran diferenciació entre els grups de PEV i de PIP pel que fa al coneixement. Els quatre grups que cursen la línia en valencià superen el 80% de coneixement, mentre que els que pertanyen a l'ensenyament d'incorporació progressiva no passen del 50%. Per últim, en relació amb la llegenda del Puig Campana, cal destacar el gran coneixement per part de tots els cursos, ja que tots superen el 60%, i a més cal esmentar que fins i tot alguns arriben al 100%, com és el cas de 3r C o estan fregant-lo (1r A i 4t C). Per tant, en termes generals, els cursos i grups amb més coneixement del llegendari són els pertanyents al Programa Lingüístic d'Ensenyament en Valencià (vegeu gràfic 11), tot destacant a 1r A i 3r C. Açò és fàcil d'entendre si tenim en compte que les llegendes són manifestacions artístiques relacionades amb la cultura del poble. Els alumnes de línia valenciana generalment solen haver nascut a la Vila i per això és lògic que tinguen un coneixement més alt sobre la qüestió que els alumnes que esdevenen d'un programa que té com a llengua base el castellà i que, normalment, integra alumnes castellanoparlants i provinents d'altres països o regions.

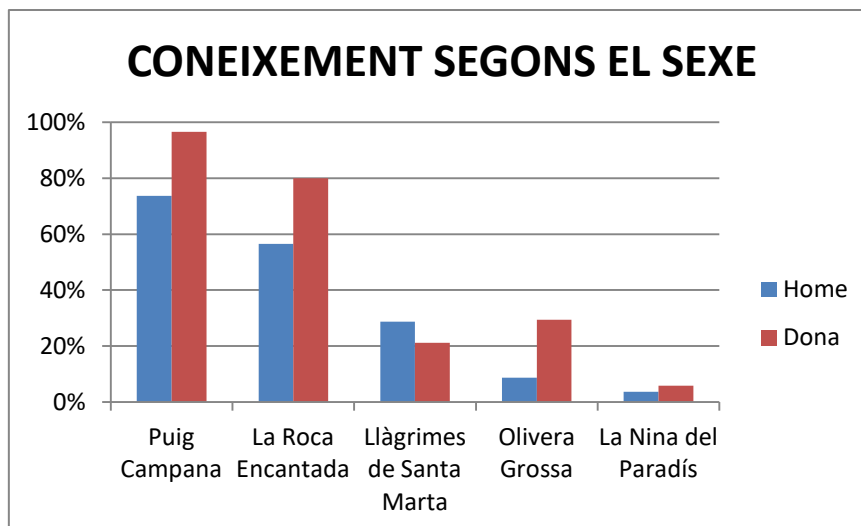

Gràfic 10: Coneixement del llegendari segons el curs i el grup dels enquestats

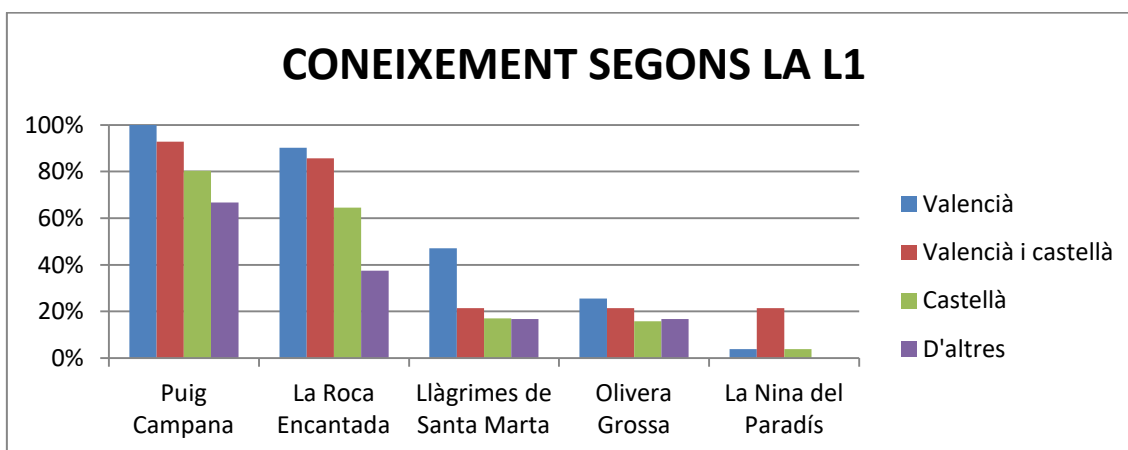
Gràfic 11: Coneixement del llegendari segons el programa lingüístic cursat pels enquestats

Si comparem el coneixement del llegendari amb el sexe dels alumnes enquestats, ens adonem que el sexe femení gaudeix d'un major coneixement del patrimoni oral del poble. La diferència entre ambdós sexes és una mica més d'un 20% de coneixement pel que fa a les llegendes del Puig Campana, la Roca encantada i l'Olivera Grossa; i només un 2,2% pel que fa a la llegenda de la Nina. Encara que hi trobem una excepció amb la llegenda de les Llàgrimes de Santa Marta, en aquest cas són els homes els que obtenen un major resultat, superant a les dones amb un 7,5% de diferència, una xifra no molt elevada. Per poder explicar aquest fet, havíem llançat la hipòtesi que potser, les dones havien conservat i transmés més i millor aquest patrimoni, ja que no fa més d'un segle, el difícil accés de la dona a una educació i a una cultura escrita, va ser motiu perquè la literatura popular (que no ho oblidem, és una literatura transmesa de manera oral) es transmetera en bona part per dones, i per tant, que sempre se'ls haja atribuït. Per aquesta raó, vam intentar demostrar-ho observant quines eren les fonts d'aprenentatge del llegendari segons el sexe de l'alumnat (vegeu el punt 2.3 d'aquest treball), però les dades recollides no sustenten aquesta hipòtesi. Com que no hem obtingut dades significatives en aquest sentit, no podem arribar a una solució concloent que done resposta a aquesta diferència de coneixement entre sexes.

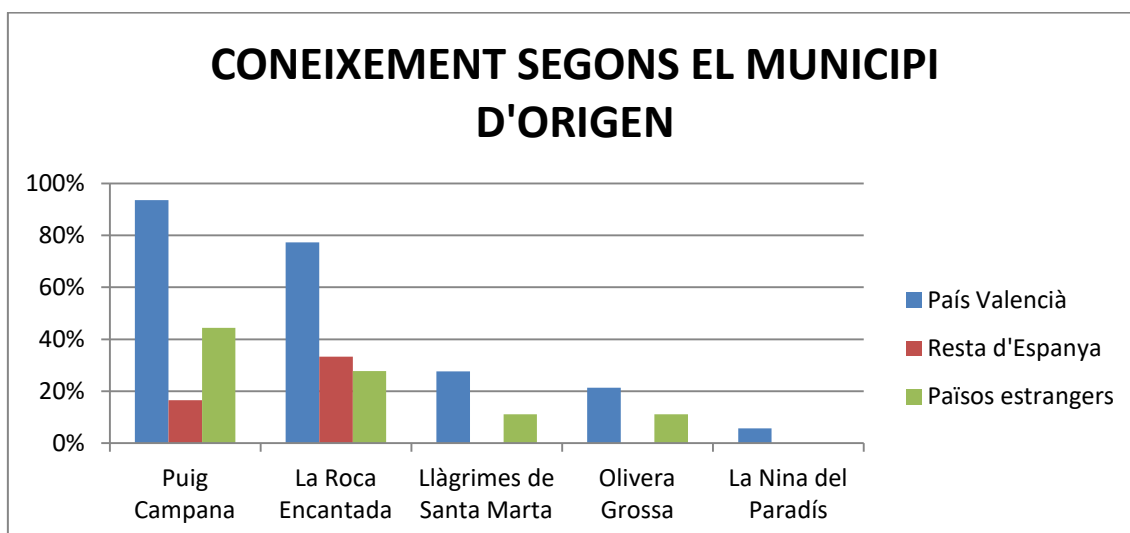
Gràfic 12: Coneixement del llegendari segons el sexe dels enquestats

Pel que fa al coneixement del llegendari segons la llengua primera dels enquestats, ens adonem que, com era d'esperar, els alumnes amb L1 el valencià en exclusiva, o compartida amb el castellà són els que gaudeixen d'un coneixement més alt, mentre que els que tenen com a llengua primera el castellà, seguits dels qui tenen altres llengües maternes, en tenen un coneixement més baix (vegeu gràfic 13). Aquest desnivell es veu sobretot en les dues primeres llegendes, la del Puig Campana i la de la Roca Encantada. Açò es dona pel fet que, com veurem en el punt 2.3 la família té molt a veure en la transmissió d'aquestes dues llegendes. Respecte a la de l'Olivera Grossa, trobem un coneixement molt equiparat entre els tres tipus d'alumnat; i en el cas de les llegendes de Llàgrimes i la de la Nina, despunten amb diferència, els alumnes que tenen el valencià com a llengua primera, en el primer cas, i els alumnes que tenen valencià i castellà com a llengua primera, en el segon.

Gràfic 13: Coneixement del llegendari segons la L1 dels enquestats

En referència al coneixement de l'alumnat segons el territori on han nascut (vegeu gràfic 14), podem destacar, d'una banda, que els nascuts al País Valencià són els que gaudeixen de més coneixement sobre el llegendari, però d'altra que, excepte en el cas de la llegenda de la Roca Encantada, en tota la resta de llegendes els alumnes nascuts a països estrangers superen en coneixement als nascuts en la resta de l'estat espanyol. Açò s'explica pel fet que el mostreig d'alumnes nascuts en la resta d'Espanya és molt petit (només 6 alumnes) i per tant no és prou significatiu per a poder representar a tot aquest col·lectiu. Per això, aquesta última dada no la tindrem en compte en aquest estudi, tot i que sí que hem cregut convenient explicar aquest gràfic per poder veure que els percentatges, en aquest cas sí representatius, dels altres dos col·lectius (els nascuts al País Valencià i els nascuts en països estrangers).

Gràfic 14: Coneixement del llegendari segons el municipi d'origen dels enquestats

Per últim, quant al coneixement caldrà esmentar les respostes a l'última pregunta de l'enquesta 'Coneixes alguna altra llegenda de la Vila? I d'altres pobles de la comarca? Explica les que sàpigues'. Hem de dir que en alguns casos els hem deixat més marge de resposta, sobretot per a l'alumnat que provenia d'altres països, ja que els hem donat l'oportunitat que citaren o explicaren les llegendes que saberen dels seus països. Aquesta pregunta no ha tingut molt d'èxit, ja que la gran majoria de l'alumnat no coneixia cap altra llegenda, però un percentatge molt mínim, un 14,5%, sí que l'ha contestada i això denota que tenen coneixement i interès sobre la qüestió. També cal destacar que alguns dels alumnes s'han confós i en aquesta pregunta ens han explicat en lloc de llegendes, rondalles, per exemple la de Peret i Marieta, la del Senyor i el Dimoni de la Vila Joiosa o una anomenada el Cor i la Freixura; o fins i tot alguns han citat algun

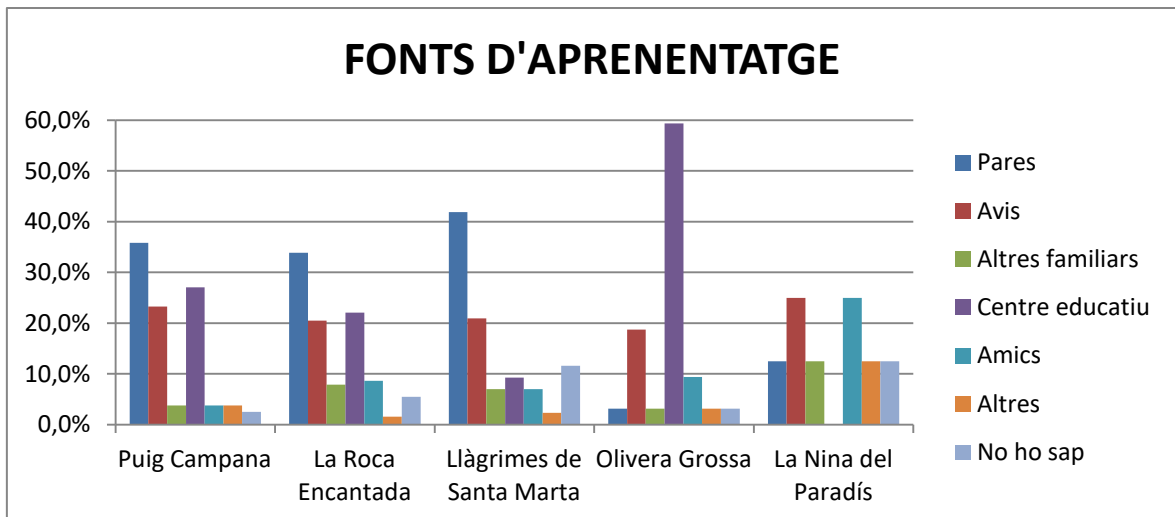
personatge popular com si formara part d'alguna història llegendària, com per exemple «la llegenda de l'home del sac». Deixant de banda totes aquestes confusions, trobem que la llegenda més repetida citada pels alumnes de secundària ha sigut la del desembarc de moros i cristians de la Vila Joiosa: «La dels moros i cristians: la llegenda del desembarc. Els moros lluitaven contra els cristians per la Vila Joiosa i va aparèixer Santa Marta i gràcies a ella vam guanyar la batalla», «La de les festes de moros i cristians, que Santa Marta va espantar als musulmans després de la reconquesta i va ajudar als cristians a guanyar-la, quedant així com la patrona de la Vila Joiosa, que ens va protegir d'aquells moments tan durs», «Santa Marta va arplegar amb un poalet les bales dels moros protegint les cases de la costa de la Vila», «En la guerra entre moros i cristians per el territori i quan anaven perdent, els cristians va aparèixer Santa Marta i va ajudar als cristians a guanyar», etc. Una altra llegenda que s'ha citat és la de Sant Jordi i el drac: «Sant Jordi va matar a un drac per salvar a una donzella i el drac es va convertir en una rosa molt bonica» i la d'Al-Azraq d'Alcoi: «Conec una llegenda d'Alcoi: la mirada d'Al-Azraq», segurament que pel fet d'haver-se llegit l'obra de Silvestre Vilaplana, *La mirada d'Al-Azraq*. També hi ha un alumne que ens diu que coneix una llegenda de Calp que li va contar sa mare: «La història va d'un tresor que havia soterrat en la Cometa i d'un home es va tornar loco buscant-lo. Al final de tant de menejar la terra la va llaurar i per això la collita li va anar molt bé i mai més va passar fam». Per últim, farem la citació d'un dels alumnes argentins que ens ha contat una llegenda pertanyent al lloc d'on prové: «*El Pomberito: la leyenda se basa en ciudades "campestres". Un duende se encuentra a los niños que se portan indevidamente con sus padres. Golpea la puerta a las 00:00h y si no le das lo que quiere, destroza todo el lugar*».

2.3. Fonts d'aprenentatge

En aquest tercer apartat de l'anàlisi, estudiarem quines han sigut les fonts d'aprenentatge de les llegendes. Si analitzem com han estat transmeses, podrem ser capaços també de veure si perduraran en el temps o si estan encaminades cap a l'oblit. Cal esmentar que en alguns casos les fonts d'aprenentatge dels alumnes han sigut diverses, per exemple «pare i àvia», en aquests casos hem comptabilitzat la font d'aprenentatge en ambdós llocs. A més, també cal dir que en la subdivisió 'altres familiars' s'han integrat les respostes dels alumnes que tenien com a font oncles, ties, cosins, cosines, germans i germanes. La de 'centre educatiu' cobreix tant l'institut de la

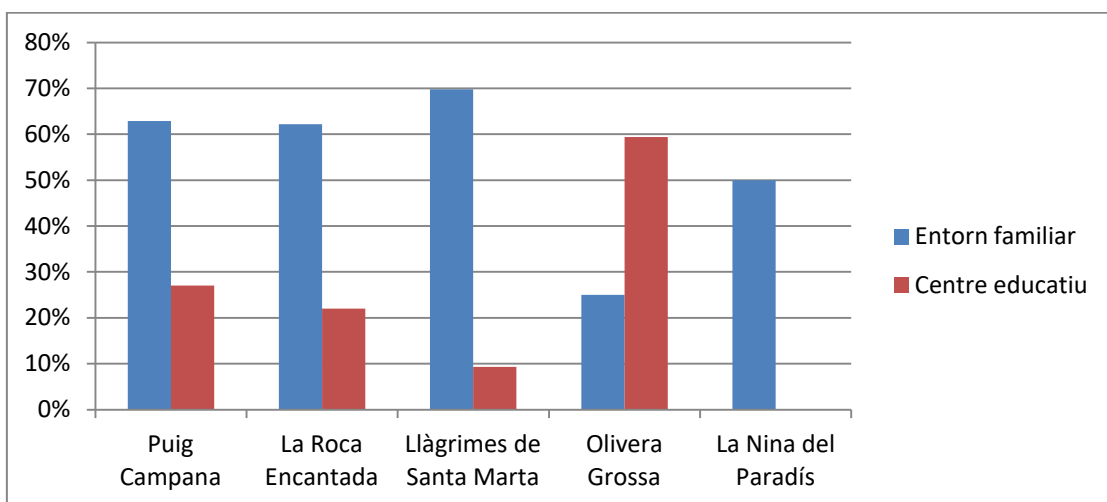
Malladeta com els col·legis de primària i d'infantil de cadascun dels alumnes. I pel que fa a la subdivisió 'd'altres' s'han recollit totes aquelles respostes que no es podien unir en cap altre grup, com són per exemple: «L'he coneguda per un llibre de llegendes de la Comunitat Valenciana», «De menuda em van regalar un llibre per al col·legi que contava la llegenda», «Per mitjà del pastor de la meua església», «Me la va contar Jaume el bibliotecari» o «Quan vam anar de senderisme, no me'n recorde on, però molt propet d'ací, vam anar a un mirador on es veia el Puig Campana i allí hi havia escrites diverses llegendes, i aquesta era una d'elles», entre d'altres.

Si ens fixem, en el gràfic 15 podem veure alguns resultats molt interessants. Per exemple, si observem les llegendes del Puig Campana i de la Roca Encantada, trobem que, la família, en primer lloc, i el centre educatiu, en segon, esdevenen els principals transmissors. Açò és molt significatiu, ja que d'una banda veiem que el fet que les dues generacions (pares i avis) hagen sigut transmissors de la llegenda, però sobretot els pares, manifesta que és una llegenda que està molt vivent i que perdurarà en el temps. I d'una altra banda, podem veure com el centre educatiu sí que té cabuda, i d'una manera molt destacable, en la transmissió de la llegenda. Quant a les Llàgrimes de Santa Marta, podem veure com la família torna a ser el principal difusor d'aquesta llegenda, però que en aquest cas l'escola no té un paper destacable. Açò és molt interessant, en tant que l'entorn familiar, alhora que transmet la festivitat de les Llàgrimes, també pot transmetre la llegenda associada. Els principals transmissors són la generació dels pares, i per això també podem deduir la vitalitat d'aquesta. En relació amb la llegenda de l'Olivera Grossa, veiem una cosa molt curiosa i és que el principal transmissor ha sigut el centre educatiu, d'una manera molt preponderant (quasi un 60%) i els següents transmissors són els avis amb quasi el 20%. El fet que els pares quasi no n'intervinguin en la transmissió dóna a entendre que aquesta s'ha interromput intergeneracionalment, i per això si el centre educatiu no en segueix generant la difusió, potser la pervivència d'aquesta llegenda siga mínima. Per últim, pel que fa a la Nina del Paradís, podem observar que, els pocs que coneixen la llegenda ho han fet a partir sobretot dels avis i dels amics. El centre educatiu ací torna a no tenir cap paper en la difusió i el de la generació dels pares és mínim. Per tant, pels resultats podem inferir que aquesta és una llegenda pràcticament somorta, en l'oblit.

Gràfic 15: Fonts d'aprenentatge del llegendari

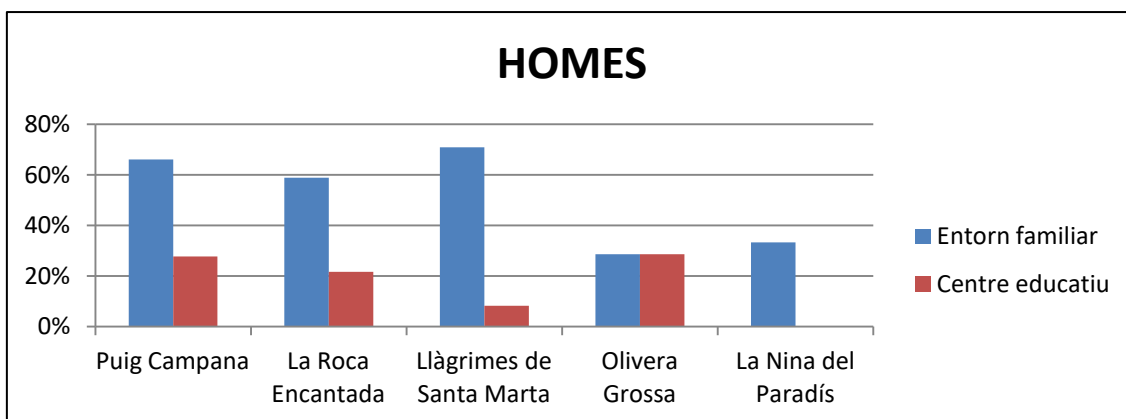
Per veure més clarament si les llegendes encara perviuen en l'imaginari col·lectiu o si bàsicament funcionen perquè l'escola o l'institut les ha recuperades i introduïdes, analitzarem ara un gràfic, el 16, on s'han agrupat totes les dades familiars en un sol bloc (pares, avis i altres familiars) i s'han comparat en les dades de la font d'aprenentatge provinent del centre educatiu. Clarament, podem observar com la família ha tingut un paper fonamental i prominent en la transmissió de totes les llegendes, excepte en el cas de l'Olivera Grossa que ha ocorregut justament al contrari, en aquest cas ha sigut l'escola qui l'ha recuperada i reintroduïda.

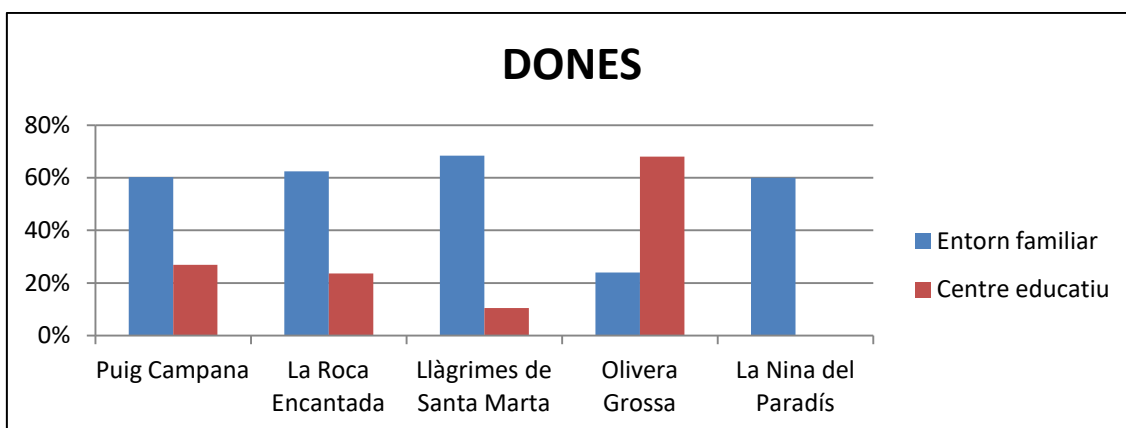
Gràfic 16: Comparació entre les fonts familiars i educatives

Si fem aquesta comparació en referència al sexe dels enquestats (vegeu gràfics 17 i 18), ens adonem que no hi ha grans diferències respecte a allò que acabem de dir anteriorment, però sí que podem observar en el cas dels homes, que en la llegenda de

l'Olivera Grossa no s'acompleix el que déiem anteriorment, ja que les dues fonts d'informació tenen el mateix paper en la difusió.

Gràfics 17: Comparació entre les fonts familiars i educatives segons els homes enquestats

Gràfics 18: Comparació entre les fonts familiars i educatives segons les dones enquestades

2.4. Versions del llegendari

En aquest últim apartat farem un estudi de totes les respostes que ens ha donat l'alumnat amb la finalitat d'analitzar si hi trobem diferents versions de les diferents llegendes proposades. Començarem en ordre, per la primera llegenda, la del Puig Campana. L'accident geogràfic d'aquesta muntanya ha donat peu a diverses llegendes. Joan Borja a l'obra de *Llegendes del sud* (2005: 74-87) en recull quatre:

La primera, la de la coltellada de Rotllà, un poderós cavaller que es va enamorar d'una donzella molt bella. Però un terrible malefici va caure sobre els enamorats: quan els últims rajos de sol il·luminaren la donzella, aquesta moriria. Amb impotència i desesperació perquè el sol es ponia darrere del Puig Campana, el cavaller amb el seu coltell va obrir una obertura en la muntanya. Per aquest forat es van filtrar els últims rajos de sol que mantenien viva a la donzella. Però, després de mitja hora, el sol es va pondre definitivament i la donzella va morir. Tanta va ser la ràbia que sentia el gegant

Rotllà, que va agafar el tros de muntanya que havia tallat i el va llençar enmig la mar, fet que va originar l'Illa de Benidorm.

Una altra versió és la del penyal de Maria. Aquesta conta la història d'un rei moro que s'enamora d'una cristiana captiva. Ella, que és fidel a la seua religió, demana a Déu que l'allibere del moro. Aleshores es desencadena una tempesta que despenja un tros de muntanya del Puig Campana i en caure damunt de Maria, la sepulta al fons de la mar. Aquesta és la causa que l'illa de Benidorm es denomine també el penyal de Maria.

La tercera versió és la que atribueix l'accident geogràfic a Sant Jaume, que, quan anava amb el seu cavall per la Marina Baixa distret mirant el paisatge, va entropessar amb el Puig Campana i a causa del bac va deixar diferents marques, entre elles el tall de la muntanya que va originar l'illa de Benidorm.

L'última versió arrellegada a l'obra de Borja (2005: 77) s'ambienta a Sella. Una dona anomenada Seneta cuinava *farcedures*. Com tenia una memòria molt roïna, se li van oblidar al foc i se li van endurir. En obrir el perol, en va eixir una volant amb tanta força que va colpejar contra el Puig Campana i li va arrancar el tros que falta.

Pel que fa a les respostes donades pels xiquets trobem que, algunes s'aproximen a les quatre versions que acabem de contar i d'altres no. Cal esmentar que en alguns casos els alumnes han donat més d'una resposta, ja que se'n sabien diverses versions, ací només posarem alguns exemples. La versió més repetida per l'alumnat està protagonitzada per un gegant enfadat que, d'una patada, llença un tros de muntanya a la mar i aquest tros és el que avui en dia anomenem l'illa de Benidorm: «Es conta que un gegant que estava molt enfadat, li va pegar una patada al Puig Campana i el tros de muntanya va eixir rodolant cap a la mar i ara és l'illa de Benidorm». En alguns casos la llegenda no esdevé protagonitzada per un gegant, sinó per Rotllà, per un ogre o per un monstre, o per alguna combinació d'aquests; i a vegades el colp no va ser originat d'una patada, sinó d'una coltellada amb l'espasa o d'una punyada: «Solament me'n recorde *de que* un cavaller anomenat Rotllà *es* qui va fer el forat amb la seua *espasa*», «Un dia un gegant *llamat* Rotlla va *cortar* una part de la muntanya amb la seua espasa», «Un ogre anomenat *Rotland* va *ficar* una punyada a la muntanya i un tros de roca va *anar-se* cap a la mar (l'illa de Benidorm)», entre d'altres.

Hi ha d'altres versions que a aquesta història li afegixen la causa de la irritació al protagonista. D'una banda, trobem diverses respostes de l'alumnat que diuen que va ser causat per la manca d'amor o el rebuig d'una princesa que, en alguns dels casos, estava enamorada d'un altre cavaller o príncep: «Tracta d'un gegant enamorat d'una donzella, i

com que aquesta el va renegar, es va enfadar i va pegar un xut a la muntanya. Aquells tros de muntanya va anar enmig de la mar, era l'illa de Benidorm», «La història conta que un gegant estava molt enamorat d'una princesa, però ella no el volia, estava enamorat d'un príncep. Això que el gegant es va cabrejar molt i li va pegar una patada al cim del Puig Campana, per això té un forat enmig de la muntanya» i «En la muntanya vivia un ogre, i un dia va trobar a una dona jove molt bonica. La va conèixer i es va enamorar. El que va *ocorrer es* que la dona volia a un cavaller i li ho va dir. L'ogre es va enfadar i va pegar una patada a la muntanya», entre d'altres. A més a més, trobem diverses respostes que parlen d'amors impossibles:

El gegant es va enamorar d'una xica molt bonica però el pare de la xica la va obligar a casar-se amb un príncep, encara que ella volia al gegant. El gegant li va pegar un colp a la muntanya perquè estava cabrejat i el tros diuen que va rodar fins a arribar a Benidorm, i ara és l'illa de Benidorm.

Un gegant estava molt enamorat d'una dona. La dona també el volia, però no es van poder casar perquè el pare de la dona *li* obligava a casar-se amb un príncep, i així va ser. El gegant es va posar molt furiós i li va pegar un colp a Puig Campana i el tros va rodar *fins* arribar a la mar i es va convertir en l'illa de Benidorm.

Segons algunes versions de l'alumnat la ira del gegant també va ser causada per l'enfrontament amb un cavaller: «En l'antiguitat un gegant estava furiós perquè lluitava contra un cavaller per una dona, *doncs* tenia tant mala llet que va agafar i li va pegar un cop amb el peu a la muntanya i diuen que va tirar un tros, el qual *es* l'illa de Benidorm» i «La llegenda conta que un cavaller va fer enfadar molt a un gegant, però este va fugir. Enfadat, va *golpejar* amb una patada, fent que el tros esquera disparat i caiguera al mar, convertint-se en *la* illa de Benidorm».

Altres versions explicades per l'alumnat diuen que el gegant va colpejar la muntanya per poder rescatar a una princesa: «La llegenda conta que una princesa estava atrapada a la muntanya del Puig Campana y un gegant va anar al seu rescat, el gegant li va donar una patada a la muntanya y el tros que va caure va anar a parar a la mar i es l'*isla* de Benidorm». Però també perquè estava afamat i no trobava amb què alimentar-se: «La llegenda tracta d'un gegant que buscava menjar, es va enfadar tant *al* no *trovar-ne* li va pegar una patada al cim de la *montanya*». A més, també hi trobem una altra versió on la donzella ací esdevé una sirena, i el gegant, enamorat d'ella, només volia contemplar-la: «Un gegant es va enamorar d'una sirena i volia veure-la tots els dies, *pero* com ell vivia darrere de la muntanya, li va pegar un colp a un trosset de la muntanya per a poder *vore-la* i eixe trosset *es la isla* de Benidorm».

Altres versions contades per l'alumnat són les que s'aproximen a la de la coltellada de Rotllà arplegada per Borja, on la causa del tall de la muntanya és que traspasara la llum del sol perquè la donzella no es morira. Aquests són alguns exemples:

Un cavaller estava enamorat d'una princesa, però una bruixa els va maleir i els va dir que quan se *n'anigués* el sol la princesa moriria (o que ja no es podrien veure més), aleshores el cavaller amb la seua espasa va fer un forat al Puig Campana *per a que* el sol durara una mica més, i va fer l'illa de Benidorm.

Havia un gegant anomenat Rotllà que es va enamorar d'una dona. Un dia la dona es va posar malalta i el metge li va dir que quan s'*anara* el sol moriria. Aleshores la va dur al Puig Campana, li va pegar una patada i va fer el forat *per a que* entrara llum, però quan es va fer de nit va morir. De la ràbia el cavaller va agafar el tros de muntanya i el va tirar a la mar i es va convertir en l'illa de Benidorm.

La llegenda conta que un cavaller estava enamorat d'una xicona molt bonica d'Orxeta i quan el sol deixara d'*iluminar*, la xica desapareixeria. Aleshores el cavaller li va pegar una patada per tal de que el sol donara i la xica no desapareixeria. El tros de muntanya va caure en Benidorm i ara *es* l'illa de Benidorm.

Com en la versió del penyal de Maria, un dels alumnes ens diu que una tempesta amb llamps va ser l'origen d'aqueix accident: «Durant una tempesta, un *raig* va ser el que el va llevar un tros de muntanya i eixe tros es l'illa de Benidorm». A més, també hi trobem una versió on un dels protagonistes és un moro que captiva a una donzella: «Un moro va *aprisionar* a una princesa i un cavaller va anar a salvar-la i per fer-ho li va donar un colp a la muntanya i *aixina* es va originar l'illa de Benidorm». Quant a la versió de Sant Jaume a cavall de Borja, no n'hem pogut trobar cap de semblant, però podem esmentar algunes referides a un cavaller que anava cavalcant: «Diuen que un cavaller (no *hem* recorde de qui era) anava cavalcant *en* el seu cavall blanc i va caure damunt del Puig Campana i va fer eixe forat a la muntanya que *es la* illa de Benidorm» i també podem fer esment d'una versió d'un alumne on el protagonista és Jaume I i, com en la de Borja, entropessa amb el cavall i origina el tall de la muntanya: «Jaume I va anar en el seu cavall al Puig Campana. Com el cavall estava molt cansat es va *tropessar* en el pic més alt i va caure el tros que falta. Eixe tros és l'illa de Benidorm».

Molt semblants a la versió de la llegenda arplegada per Borja, la *farcedura* de Sella, hi trobem dues de les respostes que ens ha donat l'alumnat, que expliquen que l'han conegut a través d'una professora de la Malladeta nascuda en Orxeta: «Una àvia va fer tarongetes tan tan dures que no es podien ni menjar i com tot el món li deia el mateix va agafar i les va tirar i de *lo* dures que eren es va trencar el Puig Campana» i

«Hi havia un home que feia unes tarongetes molt dures i a quasi ningú li agradaven, llavors un dia les va tirar al corral. L'ase li va donar una patada forta a la tarongeta i li va donar al Puig Campana i li va llevar el trosset que li falta».

Per últim cal esmentar una versió d'un dels alumnes on la història no se centra en l'accident geogràfic de la muntanya, sinó en la forma d'aquesta: «La llegenda *trata* d'un gegant que es va quedar adormit en la muntanya i les pedres han anat enterrant-lo. És per això que el Puig Campana té la forma del cos del gegant gitat (la boca *es* el forat)».

En segon lloc, ens centrarem a analitzar les diferents versions que han explicat els alumnes sobre la Roca Encantada, una roca que es torna màgica la nit de Sant Joan. Segons la versió de Borja a *Llegendes del sud*, una velleta arrugada que fila vetes de colors viu en la roca. Durant aquella nit, les xiquetes que passen per allà poden trobar la roca oberta, veuran a la velleta i serà amable amb elles. Els oferirà una de les vetes i els demanarà que n'agafen una i formulen un desig. I, sense saber-ho, aquella que trie la veta negra serà emportada per la mort.

La versió més repetida pels alumnes de la Malladeta està protagonitzada per una bruixa que ix de la roca durant la nit de Sant Joan per raptar als xiquets que passen per allí: «Això era una vegada una bruixa que s'emportava als xiquets en la nit de Sant Joan. Aquesta vivia dins de la roca i eixia *per la* nit i agafa a tots els xiquets que hi rondaren prop». També hi ha algunes versions on el dia senyalat canvia, la bruixa apareix els dies de lluna plena, el dia de la festivitat de *halloween* o tots els dies de l'any a les dotze de la nit: «Cada *halloween* la roca s'obri i ix una bruixa que rapta als xiquets que arriben tard a casa», «A les 12 la roca s'obri i apareix una bruixa i agafa als que passen per *ahí* i els tanca en la roca per sempre» i «Diuen que en la nit de lluna plena la roca s'obri i una bruixa ix per a agarrar tots els xiquets del voltant que s'havien portat *mal*», entre d'altres. En alguns casos els alumnes afegixen que si poses l'orella pots sentir als xiquets raptats: «La història tracta d'una bruixa que vivia a la roca i cada vegada que apareixia un xiquet *per la* nit, si eren després de les 12, se l'*andua* a la roca. Diuen que si passes per *ahí* pots sentir als xiquets cridant auxili» i «Diuen que dins d'eixa roca hi havia els esperits dels xiquets segrestats per una bruixa i si apropaves l'orella, es podien escoltar».

La segona versió més repetida d'aquesta llegenda és la que s'assembla a la que acabem d'esmentar de Borja on apareixen les cintes o vetes de colors. Hem de dir que la majoria dels arguments que ha donat l'alumnat sobre aquesta versió fan referència a uns enamorats. Ací teniu alguns exemples: «Conta la llegenda que si passes a les 12:00 de la

nit t'apareixerà una xica amb 3 cintes: una xicoteta, una gran i una mitjana. Si *es* dóna la gran tindràs molta sort en l'amor, si *es* dóna la mitjana poqueta sort i si *es* dóna la xicoteta no tindràs sort», «Que quan hi ha lluna plena ix una bruixa amb cintes de colors i les reparteix als enamorats, i si tenen la mateixa cinta dels *mateix* color estaran junts tota la vida», «Hi ha una llegenda que deia que *al* passar per davant de la Roca encantada apareixia una espècie de bruixa amb moltes cintes de colors; la teua decisió depenia de trobar el teu amor vertader o no», «Les nits de lluna plena la roca s'obria i de dins eixia una dona major que repartia tires de tela als enamorats i després les nugava *per a que* no *es* separaren mai», etc. Però també hi ha una que esmenta el motiu de la mort a causa de l'elecció de la cinta negra: «La nit de Sant Joan s'obri la roca i ix una dona vella, porta unes cintes de colors. Els joves *deben* agafar una abans *de que* la dona s'amague a la roca, si el *consequixen* tindran *el* amor vertader i el que agafe la negra se'l *portarà* la mort».

Una altra versió d'aquesta llegenda, segons l'alumnat, és la que denota a la roca com un meteorit que va caure del cel. Alguns exemples són: «La roca *es* un meteorit que va caure a la Vila i es va quedar clavat allí i cada nit a les dotze de la nit quan hi ha lluna plena ix una bruixa de la pedra», «La roca *es* un meteorit que va caure del cel. Que va eixir d'allí una bruixa i va raptar a uns enamorats i diuen que totes les nits els enamorats *es senten* damunt la roca», etc. L'última versió, encara menys nombrosa, de la llegenda és la que percep la roca com a encantada que realitza desitjos, en aquest cas a vegades la bruixa es converteix en una fada: «Que de nit una bruixa *salia* de la roca que *concidia* un *deseo*», «Diuen que si toques la roca i demanes un desig *per la* nit ixen fades i *cumplixen* un desig», «Sol sé que diuen que unes bruixes la van *hexisar* i que coincideix *desijos*», etc. Contràriament, també apareix com un element maligne que atrau l'adversitat: «Diuen que qui toca la roca li passa en poc temps una desgràcia».

Seguint l'ordre de l'enquesta, la tercera llegenda que vam demanar a l'alumnat que explicaren va ser la de les Llàgrimes de Santa Marta. En aquesta llegenda, a diferència de les anteriors trobem molta menys varietat de versions. La de Borja (2005, p. 84) diu que el 8 de maig de 1653, a l'església de Nostra Senyora de l'Assumpció de la Vila la figura de Santa Marta van brollar unes llàgrimes, ja que amb la sequera i les dificultats que patíem, i després de moltes esperes, va arribar a l'administració una carta que autoritzava al poble a la construcció del pantà.

Les versions que dóna l'alumnat de la Malladeta no s'allunyen molt a aquesta versió que acabem d'explicar. En totes la sequera hi és present i és la causant dels plors.

En alguns casos els plors es transformen en la pluja que acaba amb la sequera: «Santa Marta va plorar i amb les seues llàgrimes va plenar el riu Amadori i el pantà», «Va aparèixer Santa Marta quan hi havia *sequia* i amb les *segües* llàgrimes va començar a ploure. Diuen que les *segües* llàgrimes eren l'aigua de la pluja», etc.; i en altres casos els plors són els que justifiquen la pluja: «La Vila estava passant un moment *crític* amb una gran *sequia*. Santa Marta va *apareixer* i va començar a plorar, seguidament va començar a ploure», «Hi va haver una sequia a la Vila, no plovia des de feia molt, i tot el món resava a Santa Marta. La santa va començar a plorar i amb les seues llàgrimes va fer que ploquera», etc. En algunes versions de l'alumnat de secundària són els vilers qui demanen a Santa Marta el miracle: «Aquesta tracta sobre quan a la Vila va haver una *sequia* molt grossa i tot el poble li demanava a la seua patrona que ploquera i *al* plorar la *sequia* es va acabar», «*Passaben* temps de sequia i van demanar, tot el poble a Santa Marta que per favor, ploquera. Santa Marta va plorar i va començar a ploure»; i en altres casos és ella la que pren la iniciativa sense cap demanda: «Abans la missa es feia mirant a totes les figures i un dia, mentre estaven en missa, es diu que Santa Marta li van caure unes llàgrimes dels ulls i va fer que ploquera en la Vila». En alguns casos no només se'ns cita el prodigi de la pluja, sinó també el de l'autorització per a la construcció del pantà: «En el segle XVI hi havia molta *sequia*, aleshores en Madrid van firmar un paper que deia que anaven a construir un pantà i aleshores de la felicitat va plorar» i

La llegenda diu que la Vila *duia* temps enviant propostes al govern per poder construir un pantà. Mai contestaven, i un dia, a la missa del diumenge, tots van comprovar que Santa Marta plorava, però no de dolor, sinó d'alegria, perquè aquell mateix dia firmaven el tractat per construir el pantà.

Hem de dir que en aquesta llegenda en concret, hem hagut d'excloure moltes respostes d'alguns alumnes, ja que en alguns casos confonien la llegenda de Llàgrimes de Santa Marta celebrada en març amb la del Desembarc de moros i cristians que es rememora en juny. A més, també s'han confós d'una manera molt redundat el personatge de Santa Marta amb Maria Magdalena o amb la verge Maria i alguns alumnes han explicat la crucifixió de Jesús i el miracle de la resurrecció que van originar el plany de la protagonista.

Quant a la penúltima llegenda, la de l'Olivera Grossa, tampoc trobem molta varietat de versions, sinó que totes són molt semblants a la que arreplega Borja (2005, 83). Aquesta versió conta que el senyor d'Orxeta se n'anava amb el seu seguici a prendre's un bany a les platges de la Vila. De camí va parar a fer un descans a l'Olivera

Grossa. Quan un temps més tard l'home d'Orxeta i el seu seguici arriben a la platja, una de les donzelles s'adona que ha perdut l'anell que portava sempre posat. Pensa que potser l'havia perdut quan havien estat a l'Olivera i per això, tornen a buscar-lo. Quan arriben a l'Olivera Grossa troben a un jove moro, alguns testimonis diuen haver vist al jove apropant-se a la donzella quan han parat a descansar. Aquell jove diu no saber-ne res, però acaba sent el principal sospitós. La donzella va anar a parlar amb ell i els dos es van enamorar. El jove moro és condemnat a presó i desterrat per la desaparició de la joia, però ella intercedeix i aconsegueix la seua llibertat. Aquell amor va suposar que la família de la donzella no volguera saber-se res més d'ella. Van viure set anys feliços en l'exili i quan van poder tornar al lloc on es van conèixer, a l'Olivera Grossa, es va escoltar el soroll de l'anell caient per l'interior del tronc. Era l'anell que ell havia llançat per un dels forats de l'arbre, que set anys abans li havia furtat, no pel valor material, sinó per l'oportunitat de poder conèixer-la. Diuen que aquella joia encara es troba dins d'uns dels plecs de l'olivera i qui vulga pot anar a buscar-la.

Si analitzem les respostes que ha donat l'alumnat, ens adonem que tenen un argument un poc més senzill que la versió que acabem de contar. La resposta més repetida és la d'un amor impossible entre dos enamorats que llencen un anell a l'Olivera per fer que el seu amor siga etern: «Va sobre uns enamorats *els quals* la família de la xica no li deixava estar amb ell. Un dia ells es van escapar al bosc i el xic li va regalar un anell a ella i el van enterrar en l'Olivera perquè volien que el seu amor *fora* etern». Tot i que els enamorats també esdevenen, com en la versió de Borja, un moro i una cristiana: «Que una vilera es va casar amb un àrab i quan es van casar van tirar els anells a l'olivera grossa per a estar sempre enamorats», «Una xiqueta de la Vila que es va enamorar d'un àrab i es van casar i es van comprar anells i per a que el amor siga per sempre, els van tirar dins l'olivera», «Una donzella es va enamorar d'un àrab i quan es van casar, van tirar els anells a l'olivera *perque* el seu amor dure per sempre», entre d'altres. En alguns casos, no van llançar l'anell deliberadament, sinó que va ser un accident del destí:

Fa molts anys havien uns enamorats *pero* les *famílies* no volien que estigueren junts *así* que van anar aquesta olivera i es van posar els anells *pero se* van caure en un dels forats i diu la llegenda que encara els anells *seguixen* allí i qui les trobe, *trobará* l'amor per sempre.

L'Olivera Grossa està en *la era* soler i la llegenda conta l'*história* de dos joves enamorats, tenien una *especie* d'amor impossible *perque* les seues *famílies* estaven

enfrentades. El jove li va regalar una *sortija* a la seua enamorada i es va perdre per un dels forats de l'olivera. Es van separar i diuen que la *sortija* permanence dins l'olivera.

Si no recorde malament, em van contar que una parella de joves que s'estimaven molt, les seues famílies no estaven d'acord amb la seua relació. Un dia el xic li va regalar a la xica un anell però com que els seus pares els van *ver*, els van separar i *el* anell va caure per un dels forats. Diuen que fins ara seguix ahí.

I en altres casos l'anell no apareix i l'Olivera serveix com un lloc significatiu on casar-se: «Va sobre uns enamorats que eren un *arab* i una espanyola. La família de la xica no volia que *este* amb ell. Un dia se *escaparon* y es van casar al arbre» i «Havien dos enamorats, una cristiana i un moro, que van fugir perquè no podien estar junts i es van amagar *a* aquest arbre i es van casar», etc. Segons unes poques versions de l'alumnat el fet de tirar l'anell va significar el creixement de l'Olivera: «Hi havia una vegada un cristià i una morisca que es van enamorar *pero* els seus pares no *o* consentien *aixi* que es van casar baix d'una olivera i van tirar els anells allí i això va fer que cresquera tan gran» i «Uns amants van ficar un anell dins d'un dels forats de *la* olivera i va anar creixent *hasta* arribar a ser com *es* ara de gran». Per últim, també trobem dues respostes de l'alumnat on tant l'anell com els enamorats cauen dins l'arbre:

Una vegada estaven els enamorats berenant en l'olivera i el xic li va regalar un anell com a mostra del seu amor i a la xica sense voler se li cau per un forat gran. Intenta traure'l i es cau dins del forat. El xic intenta traure-la també i també cau dins del forat. Es diu que quan hi ha lluna plena i estàs allí el teu amor és més pur.

Hi havia una vegada dos enamorats que passejaven per l'Olivera Grossa i ell li va demanar a ella que es *case* amb ell, se li cau l'anell, ella va a agafar-lo i es cau també i l'home intentant salvar-la es cau darrere d'ella. Si vas amb el teu nuvi o *nuvia* pots intentar agafar l'anell que va caure i el teu amor serà etern.

Finalment analitzarem les versions que l'alumnat de secundària de la Malladeta ha donat sobre l'última llegenda que apareixia a l'enquesta, la de la Nina del Paradís. Borja (2005, 85) conta dues versions d'aquesta llegenda, les dues amb un final tràgic d'amors impossibles. La primera conta la història de dos joves mariners que eren amics des de la infantesa, Puig i Barber. Puig decideix anar-se'n a l'Índia a buscar fortuna, mentre que a Barber se li mor la seua dona i s'ha de quedar a càrrec de la seua filla Marieta, *la Nina*. Puig torna de les seues expedicions ric i vell, aleshores li regala al seu amic una casa a l'Almadrava i una barca. Puig es retira a viure solitari a la platja del Paradís i una nit, arriba a sa casa Moratella, una xiqueta mora, i decideix afillar-la. D'una altra banda trobem a Gaspar, el veí de Barber, que va morir en un saqueig moro i va deixar soles a

la dona i al fill, Gasparet, que va prometre que algun dia s'embarcaria cap a l'Àfrica per venjar la mort de son pare.

La Nina, la Moratella i Gasparet eren molt amics. La Moratella estava enamorada de Gasparet, per això Puig decideix finançar l'expedició a l'Àfrica del jove. Però la Nina i Gasparet es volen i es prometen casament. Tot i això, Puig també s'enamora de la Nina, aleshores Barber, que tants favors li devia al seu amic, no va tenir més remei que concedir la mà de la seua filla. Quan Gasparet eixia cap a la seua expedició, la Nina, vestida de núvia, des de dalt d'un penya-segat el veu naufragar per l'impacte d'un llamp. No podent-ho suportar, es llança a la mar des del penya-segat i mor. A més a més, la Moratella també mor, ja que sense que ningú ho sabera, s'havia embarcat al vaixell accidentat de Gasparet per fugir amb ell. El vell Puig va caure en una absoluta bogeria, va pujar al penya-segat i es va llançar també, cridant al vent els noms de les dues joves: «Nina, Tella!». És per això, que a la Vila hi ha una caleta i un penya-segat que reben el nom de la Nina, i al darrere dues roques: la Moratella i el Vell Puig. I fins i tot hi ha qui diu que ha vist a Gasparet a l'illa de Benidorm, negre per l'incendi, mirant amb enyor la terra on va nàixer.

La segona versió és la que diu que el vell Puig s'enamora d'una jove mora que li deien Tella i li proposa matrimoni. Ella el correspon, però son pare, Josef, s'hi oposa. Aleshores, els dos enamorats se suïciden. Des de la platja del Paradís es poden veure les muntanyes que representen als dos protagonistes: la del Vell Puig i la de la Moratella.

Aquesta llegenda, com ja hem dit, és la menys coneguda per l'alumnat, i per tant no tenim molt material per analitzar. Les poques respostes que ens han donat s'assemblen un poc a les versions que acabem d'explicar, però estan exemptes de complexitat. Totes aquestes ens parlen de suïcidi: «La Nina era una xiqueta que es va *suicidar* perquè no va ser corresposta pel seu enamorat, es va *afuegar* en la platja del Paradís i es va convertir en la *montanya*», «La Nina del Paradís crec que era a on anaven dos enamorats, *al* morir uno l'altra es va *suicidar*», «Hi havia una muntanya sense nom i un home li va posar el nom *perque* la seua enamorada que li deien Nina s'havia *suicidat* allí», «No me'n recorde molt *be*, *pero* si *se* que algú es va *suicidar* allí i després van construir la urbanització dalt la muntanya que es *dia* Nina», etc.

Per tant, podem enunciar que les llegendes més conegudes són les que han originat més versions per part de l'alumnat, sobretot la del Puig Campana. I a més, que totes les versions que hem obtingut han sigut quant a argument, molt més senzilles i

menys artificioses que les que hem fet servir com a model incloses en l'obra *Llegendes del sud* de Joan Borja.

3. CONCLUSIONS

A partir de totes les dades que s'han proporcionat es pot afirmar que és innegable l'escàs coneixement de la literatura popular per part dels joves de secundària i la problemàtica que d'ací emergeix. De les cinc llegendes presentades a l'alumnat de secundària, només dues perduren encara en la memòria col·lectiva, mentre que les altres tres han obtingut uns resultats de coneixements molt baixos, sobretot pel que fa a la Nina del Paradís, una llegenda ja quasi desconeguda. Per tant, el coneixement de l'alumnat de secundària sobre la literatura popular és molt reduït, com ja s'ha comentat, quasi un 60% té mancances de coneixement sobre el llegendari popular del poble. Tot i això, cal dir que ens esperàvem unes dades encara més inferiors, ja que un 40% encara ens sembla bastant. De tota manera, cal destacar que els resultats obtinguts han sigut molt irregulars i mostren diferències importants entre grau de coneixement, sobretot pel que fa al programa lingüístic, ja que els cursos i grups pertanyents al Programa d'Ensenyament en Valencià ha obtingut majors i millors resultats que els grups que cursen el Programa d'Incorporació Progressiva.

Cal destacar que el fet d'analitzar les fonts d'aprenentatge de les diferents llegendes ens ha donat la possibilitat de veure que la família té un paper fonamental en la seua transmissió, i a més, que el paper de l'escola en aquesta tasca és insuficient, encara que en una de les llegendes, la de l'Olivera Grossa, l'escola ha sigut el principal transmissor i fonamental en la seua recuperació i introducció (el 60% dels que coneixien la llegenda l'havien après mitjançant l'escola). A més, per mitjà de les fonts d'aprenentatge també hem sigut capaços d'analitzar la vitalitat i la pervivència del llegendari observant si les llegendes s'han seguit difonent entre generacions o si aquesta transmissió s'ha cessat en el temps. D'aquesta manera, s'ha pogut comprovar la pervivència de les dues primeres llegendes, les més conegudes, que tenien la font d'aprenentatge en els dos pilars principals de transmissió del coneixement: la família (sobretot la generació dels pares que intervé d'una manera abundant) i els centres educatius. A més que, la llegenda de Llàgrimes de Santa Marta, tot i ser poc coneguda entre l'alumnat, com és una festivitat popular que es gaudeix normalment en família, obté la font més gran d'aprenentatge d'aquesta. La quarta llegenda, la de l'Olivera Grossa obté la font principal d'aprenentatge per part dels centres educatius i per això no es pot assegurar la seua pervivència si l'escola no segueix difonent-la, ja que la família quasi no intervé en el procés de transmissió. I l'última llegenda, la de la Nina del Paradís, amb la poca representació d'alumnes que la coneixen, obtenim que la font

principal esdevé la generació dels avis, és per això que necessitarà una empenta i una gran difusió per part de l'escola per a poder subsistir.

Després d'haver obtingut aquests resultats tan manifestos, apuntem a la necessitat d'incloure la literatura popular en les aules, que aquestes manifestacions tinguen un pes important a l'hora de dur a terme la selecció de continguts del currículum. La literatura popular constitueix una magnífica via de coneixement de la realitat social, un instrument que serveix per a comprendre el món que ens envolta, i açò en el cas del País Valencià, on tenim una situació sociolingüística tan complexa, hauria de ser primordial. L'escola hauria de ser un element de perpetuació que construísca un estàndard cultural, que pugui ajudar a recuperar la identitat col·lectiva i a més, que siga capaç de connectar a l'alumnat amb la realitat immediata d'on prové. Mitjançant la ficció popular de les llegendes, els alumnes de secundària de la Malladeta han pogut explicar el medi que els envolta: l'origen d'alguns dels llocs emblemàtics vilers (com és el cas de la Roca Encantada, de l'Olivera Grossa o de la Nina del Paradís), a més han pogut exposar el perquè se celebra una de les festes més importants de la Vila (les Llàgrimes de Santa Marta) i han pogut explicar la forma concreta d'un accident geogràfic (la llegenda del Puig Campana). No hi ha dubte que les llegendes, i en general, tota la literatura popular ofereix un gran ventall de possibilitats i un enorme potencial didàctic i de gran valor per al sistema educatiu. Per què no l'aprofitem? Borja (2002: 234) diu:

L'escola és el marc idoni per a la difusió —el rescat, la recreació— de la literatura del poble. Les funcions que tradicionalment ha exercit no constitueixen sinó una garantia d'eficàcia pedagògica, d'eficiència educativa contrastada per generacions i generacions de xiquetes i xiquets que han après a viure i a veure la realitat d'una manera determinada gràcies a les petites fantasies condensades en la paraula oral transmesa de pares a fills. Com podem negligir en el sistema educatiu actual —i futur— un material amb tantes possibilitats didàctiques i tanta capacitat de seducció per als menuts?

Ara només cal mantenir l'esperança perquè els docents d'ara i d'un futur, aposten per revifar la fantasia compartida, que aprofiten les moltes funcions de la literatura popular per poder fer que l'alumnat se senta part d'un col·lectiu, que faça que siga capaç d'identificar el medi social, cultural i natural que l'envolta; i fer que se senta arrelat al seu entorn. Només, d'aquesta manera, podrem trencar amb la cultura globalitzadora i uniformadora que tenim en els nostres dies, i apostar a favor de la diversitat cultural. Decidim-nos per la pluralitat i aprofitem el paper valuós que ens proporciona la literatura popular.

4. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BATALLER, Alexandre & Margarida COLL, *Literatura oral i educació: simbiosi i complicitats*, Alacant, Grup d'Estudis Etnopoètics de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, 2014.
- BORJA, Joan, "Literatura popular en el segle XXI", dins *Canelobre*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert. Diputació d'Alacant, 2002, p. 225-236.
- , "Notes sobre l'interés de la literatura popular en el sistema educatiu valencià", dins Joan ARMANGUÉ (ed.), *Le lingue del popolo. Contatto linguistico nella letteratura popolare del mediterraneo occidentale*, Càller-l'Alguer, Arxiu de Tradicions – Grafica del Parteolla, 2003, p. 23-34.
- , *Llegendes del sud*, Picanya, Edicions del Bullent, 2005.
- Decret 87/2015, de 5 de juny, del Consell, pel qual estableix el currículum i desplega l'ordenació general de l'Educació Secundària Obligatòria i del Batxillerat a la Comunitat Valenciana (DOGV núm. 7544 de 10 de juny de 2005).
- ORIOI, Carme, *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Valls, Cossetània Edicions, 2002.
- PUJOL, Josep M., *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, Tarragona, Publicacions de la URV, 2013.

5. ANNEX

5.1. *Enquesta de coneixement del llegendari de la Vila Joiosa*

**ENQUESTA DE CONEIXEMENT DEL PATRIMONI ORAL
DE LA VILA JOIOSA**

Sexe:

Home Dona

Edat:

Curs i grup:

Programa lingüístic:

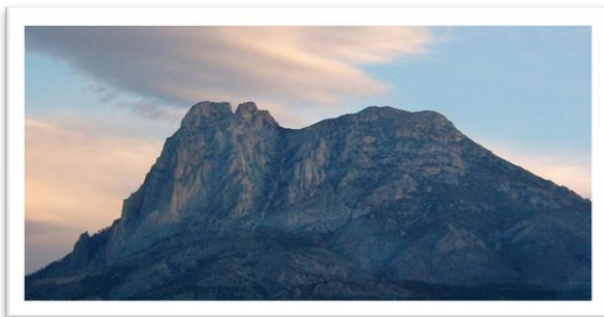
PIP PEV

Municipi de residència:

Llengua materna (L1):

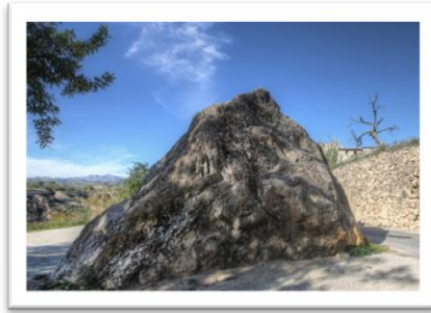
Municipi d'origen:

1. Coneixes la llegenda del Puig Campana? Intenta explicar-la.

- **Com l'has coneguda? Qui te l'ha contada?**

2. I la de la Roca Encantada? Intenta explicar-la.

- **Com l'has coneguda? Qui te l'ha contada?**

3. Per què al mes de maig celebrem Llàgrimes de Santa Marta? Creus que hi ha alguna llegenda vinculada? Intenta explicar-la.

- Com l'has coneguda? Qui te l'ha contada?

4. Coneixes la llegenda de l'Olivera Grossa? Intenta explicar-la.

- Com l'has coneguda? Qui te l'ha contada?

5. Saps d'alguna llegenda relacionada amb la Nina del Paradís? Intenta explicar-la.

- **Com l'has coneguda? Qui te l'ha contada?**

6. Coneixes alguna altra llegenda de la Vila? I d'altres pobles de la comarca?

Explica les que sàpigues.